

משה, ר' אליעזר ופרה אדומה

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה ד'¹

ר' אחא בשם ר' יוסי ברי' חנינה: בשעה שעלה (משה) לשמי מרום שמע קולו של הקב"ה יושב ועוסק בפרשת פרה ואומר הלכה משם אומרה: "ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתיים".² אמר משה לפני הקב"ה: ריבון העולמים, העליונים והתחתונים ברשותך ואת יושב ואומר הלכה משמו של בשר ודם! אמר לו הקב"ה: משה, צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפרשת פרה תחילה: "ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתיים". אמר לפניו: ריבון העולמים, יהי רצון שיהא מחלציי. אמר לו: חייך שהוא מחלציד, הדא הוא דכתיב: "ושם האחד אליעזר"³ - ושם אותו המיוחד אליעזר.⁴

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה יד (פרשת פרה)

ילמדנו רבינו: פרה אדומה כשהייתה נעשית, אם היה מותר לישראל ליקח מן הגוי? כך שנו רבותינו: "אין לוקחים פרה אדומה מן הגוי כדברי ר' אליעזר וחכמים אומרים לוקחים".⁵ ומה טעמו של ר' אליעזר שאמר אין לוקחין פרה אדומה מן עכו"ם? מפני שהעכו"ם חשודים על העבירות ולהחטיא את ישראל.⁶ א"ר פנחס הכהן בן חמא שאמר בשם רבותינו: מעשה היה שנצטרכו ישראל לפרה אדומה ולא היה מוצאים ואח"כ מצאו אותה אצל עכו"ם אחד. הלכו ואמרו לו: מכור לנו את הפרה שיש לך שאנו צריכים לה. אמר להם: תנו את דמיה וטלו אותה. וכמה הם דמיה בשלשה זהובים או בד' זהובים. אמרו לו: ואנו נותנים. עד שהם הולכים להביא את הדמים הרגיש אותו העכו"ם להיכן הם צריכים את הפרה. וכיון שבאו והביאו את דמיה, אמר להם: איני מוכרה לכם. אמרו לו: שמא להוסיף על דמיה אתה מבקש, ואם אתה מבקש אנו נותנים לך כל מה שתבקש, ואותו רשע כל שהיה רואה אותם דחוקים עליה היה עליהם. אמרו לו: טול לך ה' זהובים והוא לא היה מבקש, טול עשרה, טול כ', עד שהגיעו לקי' והוא לא היה מבקש. ויש מרבתינו אומרים עד שהגיעו ליתן לו אלף זהובים. כשקיבל עליו ליתנה להם באלף זהובים והתנו עמו⁷ והלכו להביא לו הזהובים. מה עשה אותו הרשע? אומר לגוי אחר חברו: בוא וראה היאך אני משחק ביהודים הללו. כלום הם מבקשים אותה ונותנים לי כל הדמים, אלא מפני שלא עלה עליה עול. הריני נוטל את העול ונותנו עליה, ומשחק אני עליהם ואטול את ממונם. כן עשה, נטל את העול ונתן עליה כל הלילה. וזה היא סימנה של פרה שלא עלה עליה עול, שתי שערות יש בצוארה במקום שעול נתון, וכל זמן שלא עלה עליה עול שתי שערות זקופות הם. ניתן עליה עול מיד שתי השערות נכפפים. ועוד סימן אחר יש בה. עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות. עלה עליה עול, עיניה שורות והיא מתחלפת פוזלת ומסתכלת בעול. כיון שבאו ליקח אותה ממנו וכל אותו הזהב בידם והראו לו הזהב, מיד נכנס והעביר את העול

¹ זו הפסקא המוקדשת לפרשת פרה וכן פסקה יד בפסיקתא רבתי שציטטה ממנה מובאת להלן. מחוץ לפסיקתאות אלה, נמצא מדרש זה, בשינויי נוסח קלים, גם במדרש במדבר רבה יט ז ומדרשי תנחומא על פרשת חוקת.

² תחילת מסכת פרה בסדר טהרות, פרק א משנה א.

³ שמות יח' פסוקים ג'-ד': "...שם האחד גרשום ... ושם האחד אליעזר ...", למה לא "ושם השני אליעזר"? אלא, "אחד" במונח "מייוחד".
⁴ ר' אליעזר בן הורקנוס היה מגדולי הדור: "בור סיד שאינו מאבד טיפה", "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף אחת ור' אליעזר בן הורקנוס בכף שנייה - מכריע את כולם" (אבות ב ח), "דומה לארון הברית" (שהש"ר פרשה א' כ'), ועם זאת, קיצוני בדעותיו, אינדיבידואליסט ומקפיד לפסוק אך ורק מהמסורת: "מימי לא אמרתי דבר שלא שמעתי מרבתי" (סוכה כח ע"א). מבית שמאי היה ובד"כ אין הלכה כמותו: "פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מערב שבת, והביאוהו בשבת, והיה הדבר קשה לחכמים: היאך מניחין דברי חכמים ועושין כרבי אליעזר. חדא - דרבי אליעזר שמותי הוא, ועוד - יחיד ורבים הלכה כרבים" (שבת קל ע"ב). והשיא הוא כמונח במחלוקת תנורו של עכנאי (בבא מציעא נט). וגם במקרה שלנו אין הלכה כמותו אלא כחכמים, לא כאן וגם לא בהמשך בנושא העיקרי שנדון בו: האם ניתן לקחת פרה אדומה מגוי. אבל משה מזדהה (מזוהה) דווקא עם ר' אליעזר בן הורקנוס! ראיתי בפירושו למדרש זה בפסיקתא רבתי למאיר איש שלום שמשוה ר' אליעזר עם בין הבוודים (היחידים?) שזכו שמסכת מתחילה בשמם: משה במסכת אבות ("משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו'") ור' אליעזר כאן במסכת פרה. (ראה שם שהוא מזכיר גם מסכתות שמתחילות ב"שמאי" אבל לא מחשיב אותן). מה פשר זהות זו שבין משה לר' אליעזר בן הורקנוס (המכונה "הגדול")?

⁵ מסכת פרה פרק ב משנה א: "... ר' אליעזר אומר: אינה נלקחת מן הגויים וחכמים מכשירים" ובהמשך המשנה שם משמע שר' אליעזר מחמיר על כל קורבנות ציבור שאין לוקחים מן הגויים. הרחבה החמירה זו של ר' אליעזר היא משום שהגויים חשודים שנוהגים ענייני עבודה זרה ואף ענייני ערוה, שעל שניהם נאמר בתורה לשון "השחתה", עם בהמותיהם. ראה קהתי שם. והובאו הדברים באריכות במסכת עבודה זרה דפים כב-כג, תחילת פרק אין מעמידין (אין לנו תלמודים על מסכת פרה). ראה המשנה שם וכל מהלך הגמרא שהוא לפי שיטת ר' אליעזר, כולל ענין "זוהמת הנחש". ובגלל זה אין לקחת מהם קורבנות כלל ואפילו לא אבנים יקרות וחומרים אחרים להקדש. בשל שחיתותם יש להימנע מכל מגע איתם, החל מאכסניה גרידא וכלה בדברים שבקדושה.

⁶ מלשון המדרש "חשודים על העבירות להחטיא את ישראל" נראה לכאורה שהוא מסכים לדעה שהבאנו בהערת השוליים הקודמת בדבר ההשחתה המוסרית שהגויים נוהגים עם בהמותיהם והוא הולך בשיטת ר' אליעזר. אבל בהמשך, מכין לנו הדרשן הפתעה. הסיבה היא אחרת לגמרי: יחסי מסחר והגינות בעסקים (שבהם גם האשימו הגויים את היהודים במרוצת הדורות). האם זו סיבה לא לקנות מהם פרה אדומה? באיזו שיטה הולך המדרש?

⁷ היינו הייתה "תקיעת כף" והסכמה על העסקה.

מן הפרה והוציאה להם. כיון שהוציאה להם התחילו מסתכלים בה ורואין את סימנה. אותם ב' שערות שהיו זקופות שנכפפו ועוד עינים מן העול שנפלו. אמרו לו: טול את פרתך אין אנו צריכין לה, שחוק באמך. כיון שראה אותו רשע שהחזירו לו פרתו ויצא ריקם מכל אותם זהובים, אותו הפה שאמר אני משחק בהם התחיל אומר ברוך שבחר באומה הזו, ונכנס לו לתוך ביתו ותלה את החבל וחנוק את עצמו כן יאבדו כל אויבך ה'.
הא למדת שמכל מקום לוקחים פרה בין מישראל בין מגוי, שלא תאמר כתוב בתורה שאין ליקח פרה אלא מישראל אלא אפילו מן הגוי, מניין, ממה שקראו בעניין דבר אל בני ישראל ויקחו אליך וגו'.⁸

דברים רבה א טו⁹

א"ר אבהו: שאלו תלמידי את רבי אליעזר הגדול: אי זהו כיבוד אב ואם? אמר להם צאו וראו מה עשה דמה בן נתינה באשקלון¹⁰ והיתה אמו חסרת דעת והיתה מסטרתו בין חביריו ולא היה אומר לה אלא "דייך אמי". אמרו רבותינו: פעם אחת באו חכמים אצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה מכלי כהן גדול,¹¹ שהיה דר באשקלון ופסקו עמו באלף זהובים. נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן. ולא בקש לצערו ויצא לחוץ ריקם. כיון שלא הוציאה, כסבורים שמבקש מהן יותר והעלו דמיה עשרת אלפים זהובים. כשנעור אביו משנתו, נכנס והוציאה להן. בקשו ליתן לו עשרת אלפים זהובים. אמר להם: חס לי, איני נהנה משכר אבותי, אלא בדמים הראשונים שפסקתי עמכם, אלף זהובים, כך אני נוטל מכם. ומה שכר נתן לו הקב"ה? אמרו רבותינו: באותה שנה ילדה פרה אדומה ומכרה יותר מעשרת אלפים זהובים. ראה כמה גדול כבוד אב ואם.¹²

מסכת מכות דף כד עמוד א

אמר ר' יוסי בר חנינא: ארבע גזירות גזר משה רבינו על ישראל. באו ארבעה נביאים וביטלו. משה אמר: "וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב" (דברים לג כח), בא עמוס וביטלה, שנאמר: "חדל נא מי יקום יעקב כי קטון הוא" (עמוס ז ה).¹³

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: ראה הסיפור "כשנתפס ר' אליעזר למינות", עבודה זרה טז ע"ב, תוספתא חולין פרק ב הלכה כד ואכמ"ל.

⁸ מסתבר שכל הסיפור הוא דווקא נגד שיטתו של ר' אליעזר (כולל הפסוק "ויקחו אליך פרה אדומה" שנדרש בדיוק ההפך מדרשת רב שילא עפ"י ר' אליעזר, ראה הגמרא בעבודה זרה שם) והוא הולך בשיטת חכמים שיסוד שיטתם הוא הפסוק בישעיהו ט ז: "כָּל צֶאֱן קָדָר יִקְבְּצוּ לָךְ ... וְעָלוּ עַל רִצּוֹן מִזְבְּחִי". אין להימנע מיחסי מסחר עם גויים, גם לענייני קדושה וקורבנות. אז מה לעשות? לפקוח עין ולהיזהר. ולבדוק ולשוב ולבדוק. אך לא להימנע. ראה גם ספרי זוטא פסקא יט: "ר' אליעזר אומר אין לוקחין אותה מן הגוים וחכמים מכשירין. אמרו מעשה שלקחו מפרה מן הערביים והיו קורין אותה דמת דמת והיא רצה ובאת" ועוד שם: "מעשה שירדו זקני ירושלים אצל גוי אחד ששמעו שפרה אדומה אצלו ושמה עליהם באלף זהובים. אמר: למחר היהודים אומרין אשר לא עלה עליה עול היה מניח עליה עול על צוארה. א"ל: הוציאה אלינו ונתנו לו אלף זהובים. הוציאה להן. א"ל: אפילו אתה נותנה לנו חנם אין לנו בה הנאה. חוזר לנו את הדמים. כיון שלקחו הימנו את הדמים עלה לראש הגג ונפל ומת. סימן היה לחכמים ששתי שערות היו בכתפה שתי וערב ובשעה שעולה עול על צוארה היו נושרות והיו עיניה בולטות למקום הניר":

⁹ הסיפור שלהלן על דמא בן נתינה שלא העיר את אביו בשביל ממון רב, מופיע במספר מקורות. ראה מסכת קידושין לא ע"א (נוסח קצר), ירושלמי פאה פרק א דף טו וקידושין פרק א דף סא (נוסח רחב שממנו ננראה לקח מדרש דברים רבה שהבאנו) וכן הוא בפסיקתא רבתי כג. וכמובן בגמרא עבודה זרה דפים כב-כג שמלווה אותנו כל הזמן. להלן נעיר רק על הבדלים משמעותיים הנוגעים לענייננו. ושים לב כבר בתחילת הסיפור שהוא מובא בשם ר' אליעזר הורקנוס (שכינויו "הגדול")

¹⁰ למען הסר ספק, ברוב המקורות מודגש בברור שהיה גוי ולא עוד אלא שכיבוד אב ואם שלו גבל בעבודה זרה "אבן שישב עליה אביו לא ישב עליה מימיו וכיון שמת עשה אותה יראה משל" (הנוסח בירושלמי).

¹¹ לפי הנוסח בירושלמי מדובר באחת מאבני החושן, אבן ישפה שהייתה של בנימין. וכיון שהייתה האבן האחרונה היה כתוב עליה גם "שבטי ישראל" (שמות רבה לח ט) וכבר התקשו המפרשים בכך, שהרי מדובר בבית שני בו כפי הנראה לא היה החושן כי לא היו האורים והתומים ולא השמיר. ראה תוספות גיטין סח ע"א.

¹² ועוד שם הרבה על כיבוד אב ואם. ההקשר לספר דברים הוא הצינוי, בתחילת הספר, לעקוף את בני עשו ולא להתגרות בהם מלחמה. וכל כך, בגלל שעשו נהג כבוד באביו "אמר רשב"ג לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי ומצאתי שכיבד עשו לאביו יותר ממני". אבל נחזור לענייננו. דמותו ושיטתו של ר' אליעזר בן הורקנוס העולה מסיפור זה שונה בתכלית מהדמות שראינו לעיל ובדאי מזו שבמסכת ע"ז שהבאנו בהערות שוליים 5 ו-6 לעיל. ואכן הגמרא שם דנה בסתירה זו ומתמצת "שהיו ישראל משמרים אותה משעה שנולדה" ואו שהעסקה לא נעשתה ישירות עם הגוי "על ידי תגרי ישראל זבון". וכל זה קצת דחוק, מה גם ששם צצה בעיה נוספת שכן לשיטות מסוימות (תני דבי שילא) ר' אליעזר אוסר לא רק לקחת פרה אדומה וקורבנות מהגוי, אלא גם צרכי מקדש אחרים והסיפור הנאמר לנו בשמו "שאלו תלמידי את רבי אליעזר הגדול: אי זהו כיבוד אב ואם? אמר להם צאו וראו" מדבר לא רק בפרה אדומה אלא גם באבני החושן. האם נאמר שר' אליעזר שינה את גישתו?

¹³ ועוד שם דברים ברוח דומה, כגון: "משה אמר: ובגוים ההם לא תרגיע, בא ירמיה ואמר: הלוך להרגיעו ישראל", ראה שם. הנביאים מבטלים את גישתו הבדלנית של משה. האם זה מה שגרם, במחשבה שנייה, גם לשינוי בשיטתו של ר' אליעזר בן הורקנוס שהוא מ"יוצאי חלציו של משה"?